

І РОЗДІЛ
ІСТОРІЯ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА,
АРХЕОЛОГІЯ, КРАЄЗНАВСТВО ТА ЕТНОГРАФІЯ

В. Ю. МУРЗІН, В. Г. ШЛАЙФЕР

СКІФСЬКІ КИНДЖАЛИ З МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ЗБРОЇ У ЗАПОРІЖЖІ

В Музеї історії зброї, що у м. Запоріжжі, зберігаються чотири залізних суцільно кутих скіфських кинджала (Рис. 1).

Кинджал №1 (на ілюстрації кинджали розташовані зліва направо) має вузьке і довге прямокутне навершшя та ниркоподібне перехрестя. Клинок трикутної форми. Загальна довжина кинджала 297 мм, клинка – 165 мм. Згідно розробці Г. І. Мелюкової,¹ подібна холодна зброя побутувала у скіфів протягом VII – VI ст. до н.е., але головним чином вона була поширена у 2-ій половині VI ст. до н.е. Очевидно, у межах цього хронологічного діапазону – VII – VI ст. до н.е., треба датувати й кинджал, що публікується.

Кинджал №2 має також вузьке і довге прямокутне навершшя але серцеподібне перехрестя. Клинок з паралельними лезами, що звужуються у нижній частині. Загальна довжина кинджала 245 мм, клинка – 128 мм. За Г. І. Мелюковою,² подібні кинджали та мечі були найбільш поширені у VI – першій половині V ст. до н.е.

Кинджал №3 відзначається простим антенним навершшям (частково пошкодженим) та ниркоподібним перехрестям. Клинок трикутної форми. Загальна довжина кинджала 270 мм, клинка – 135 мм. На думку Г. І. Мелюкової³ така форма кинджалів і мечів існувала у 2-ій половині VI – на початку V ст. до н.е.

Кинджал №4 має антенне навершшя у вигляді двох загнутих волот і метелекоподібне перехрестя. Клинок трикутний. За Г. І. Мелюковою⁴ він може датуватися у межах VI – першої половини V ст. до н.е. Загальна довжина кинджала 255 мм, клинка – 125 мм.

Таким чином усі зразки холодної зброї, що публікуються, відносяться до часів скіфської архаїки, тобто їх датування не виходить за межі V ст. до н.е.

Якщо з цим питанням особливих труднощів не виникає, то більш складним є питання про призначення скіфських кинджалів.

Як відомо, кинджал є холодною клинковою зброєю із колючими та ріжучими властивостями. Адже майже такі властивості мали й скіфські короткі мечі-акінаки (др.-грецьк. ἀκινάκης). Проте, за рахунок своєї більшої масивності, вони могли використовуватися також як рубляча зброя. Але, зважаючи на їхню невелику довжину (довжина більшості з них не перевищує 70 см), у кінному бою вони не могли використовуватися з такою метою. А в хаосі пішої сутички замахуватися мечем було важко. Не випадково римські легіонери використовували свої короткі мечі-гладіуси перш за все як колючу зброю. Та й скіфи у пішому бою застосовували свої акінаки таким же чином. Про це, наприклад, свідчить сцена бою на фризі солохського гребня (Рис. 2). А виходити на бій з кинджалом проти більш довгого акінаку було взагалі справою безнадійною.

Щоправда Г. І. Мелюкова⁵ вказувала, що у курганах Старша Могила (Посулля) і №13 біля с. Кириківка (басейн Ворскли) були знайдені акінаки разом з кинджалами. Таким чином виходило, що у деяких випадках кинджали використовувалися як допоміжна зброя. Проте у Старшій Могилі був знайдений не кинджал, а великий мисливський однолезовий ніж,⁶ а біля с. Кириківка, за даними Г. Т. Ковпаненко,⁷ було знайдено два залізних меча.

Тому ми висловимо може крамольну думку. Як відомо, у кочовиків хлопчаків з малечку привчали до верхової їзди, стрільбі з луків та іншим військовим справам. Оскільки для натягування скіфського лука, як і інших складних луків номадів, треба було докласти чималих зусиль, для малечі робили якісь спрощені, можливо прості луки. У зв'язку з цим можна припустити, що скіфські кинджали, які повторюють за своєю формою акінаки, але мають меншу вагу, могли використовуватися для навчання підлітків, які ще не досягли віку воїна. До речі, у Європі від часів середньовіччя до початку XX ст. для синів аристократів, майбутнє яких у більшості своїй було пов'язане з військовою кар'єрою, також виготовляли не іграшкові, але полегшені варіанти бойової зброї.

На жаль, практично усі скіфські кинджали є випадковими знахідками, не пов'язаними з конкретними похованнями. Тому на користь висловленої нами думки може свідчити лише невелика

довжина самого руків'я: кинджал №1 – 82 мм, №2 – 80 мм, №3 – 77 мм, №4 – 66 мм, що замало для ширини долоні дорослого чоловіка.

Можливий ще один варіант рішення – зв'язок кинджалів з озброєнням скіфських амазонок. У цьому плані цікавими є матеріали поховання V ст. до н.е. біля с. Новокиївка Херсонської обл.⁸ В ньому було виявлено 35 бронзових і два кістяних наконечника стріл, короткий (42,5 см) – лише трохи більший за кинджал, акінак з антенним навершшям та сегментовидним перехрестям, точильний брусок (типова ознака чоловічого поховання), плитка для розтирання фарби та сама червона фарба (типова ознака жіночого поховання). С. І. Круц визначила вік похованої тут особи поміж 40 та 50 роками, проте визнати її стать так і не пощастило. Тому, зваживши на вкрай рідку наявність у скіфських жіночих похованнях акінаків (К. П. Бунятян⁹ відомий лише один такий випадок), та вік похованого чи похованої (за спостереженнями В. А. Іллінської¹⁰ зброя зустрічається головним чином у похованнях молодих скіфських жінок) автори публікації поховання біля с. Новокиївка висловили думку про його зв'язок з похованням представника прошарку жерців-енареїв [Геродот, I, 105; IV, 67], проте це є лише гіпотезою, цілком можливо, що тут була похована жінка.

Таким чином, зв'язок скіфських кинджалів з певними статевіковими групами скіфського населення так і залишається відкритим.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мелюкова А. И. Вооружение скифов. – М., 1964. - (САИ. - Вып. Д1-4). – С. 47.
2. Там же. – С. 50.
3. Там же. – С. 54.
4. Там же. – С. 55.
5. Там же. – С. 46.
6. Ильинская В. А. Скифы Днепровского лесостепного Левобережья. – К., 1968. – С. 24, Табл. III, 5.
7. Ковпаненко Г. Т. Племена скіфського часу на Ворсклі. – К., 1967. – С. 96.
8. Евдокимов Г. Л., Мурзин В. Ю. Раннескифское погребение с оружием у с. Новокиевка. – Вооружение скифов и сарматов. – К., 1984. – С. 75-82.
9. Бунятян Е. П. Методика социальных реконструкций в археологии. На материале скифских могильников IV – III вв. до н.э. – К., 1985. – С. 92-93.
10. Ильинская В. А. Скифские курганы около г. Борисполя. – СА. – 1966. - №3. – С. 170.

SUMMARY

The publication introduces scientifically four Scythian daggers era Archaic, which are placed in the Museum of Weapon History in Zaporozhye.

Рис. 1. Скіфські кинджали з Музею історії зброї

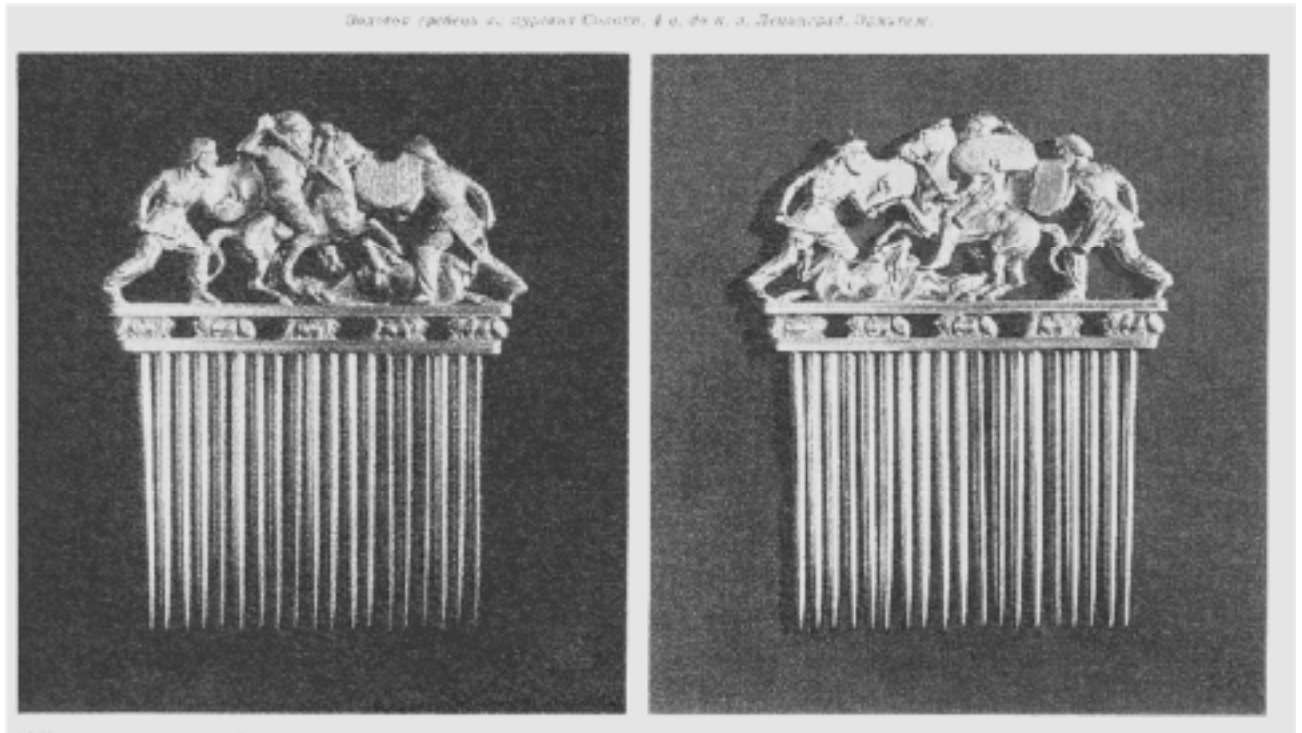

Рис. 2. Золотий гребінь з кургану Солоха

А. Л. СОКУЛЬСЬКИЙ

КУЛЬТУРНІ АРХЕТИПИ І КОНЦЕПТИ ХОРТИЦІ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВЕКТОР

Історико-культурні ландшафти острова Хортиця формувалися протягом багатьох тисячоліть, у співвідношенні духу (свідомості) і матерії (природи), суб'єкта і об'єкта. Їх філософське наповнення генетично близьке феноменалізму [1, 194-195].

Місцезаляження острова посеред Дніпра, зразу ж після дніпрових порогів, між стародавньою Країською переправою, в північній його частині та зручним бродом в його південній плавневій частині, визначали його комунікативну роль на важливому водному транзитному шляху. Меридіальні й широтні шляхи сполучення визначали геополітичне значення острова, робили його стратегічно важливим форпостом Запорозжя – колискою такого суспільно-політичного феномену, як запорозьке козацтво.

Як свідчать археологічні, історичні, етнолінгвістичні та інші артефакти – тут протягом кам'яних епох (мезоліту – бронзи), а пізніше, із V по VII ст. нової ери склався проукраїнський етнос за участю етновпливів Північного Причорномор'я [2, 24-25].

В різні часи хортицьке довкілля заселяли різні етноси й племена – середньостогівці, сівера, скіфи-борисфеніти, черняхівці, анти, русичі-бродники, половці, чорні клобуки, козаки...

Кожному етнокультурному ареалу відповідав певний духовний простір, домінували свої архетипи, концепти яких то безслідно зникали, то зашифровувалися в усних, археологічних, етнографічних пам'ятках, то, висічені в камені і відтворені в кераміці, – становили габітус історико-культурних архетипів і концептів, від середньостогівської доби до часів запорозького козацтва [3]. Духовна нива Хортиці заговорила в українській культурі з середини XIX ст., в апогей народної боротьби за національну свободу, очолюваної українськими демократами, насамперед великим Т. Шевченком (1843). Творчий імпульс до Козацтва, Хортиці, поет отримав, скоріше всього від М. Гоголя, який вивів високохудожні коди колиски козацтва на острові Хортиця в безсмертній повісті «Тарас Бульба» [4].

Відвідування Т. Шевченком острова Хортиці на Яблуневий спас 1843 року приковувало увагу до легендарного острова таких митців і дослідників, як І. Репін (1880), В. Серов (1880), М. Лисенко (1878), В. Беренштам (1878), Афанасьєв-Чужбинський (1858), О. Гоголь (бл. 70-ті роки), Я. Новицький (1879), Д. Яворницький (бл. 1895), Я. Щоголів (бл. 1894); представницької шеренги